

MASTURA ANTİK KENTİ SAVUNMA MİMARİSİ ARAŞTIRMASI MASTURA ANCIENT CITY DEFENSE ARCHITECTURE RESEARCH

Salih SOSLU

Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü /
Türkiye
Assist. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
Archaeology / Türkiye
ssoslu@mehmetakif.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2045-116X

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
6/1, Mart – March 2024 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi - Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **04.01.2024**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **01.03.2024**
Yayın Tarihi – Publication Date : **24.03.2024**
Sayfalar-Pages : **241 – 274**

 : <https://doi.org/10.33469/oannes.1414835>

This article was checked by

Atıf – Cite as: SOSLU, S., “Mastura Antik Kenti Savunma Mimarisi Araştırması”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/1, Mart 2024, ss. 241 – 274.

MASTAURA ANTİK KENTİ SAVUNMA MİMARİSİ ARAŞTIRMASI MASTURA ANCIENT CITY DEFENSE ARCHITECTURE RESEARCH

Salih SOSLU

Öz

Mastaura antik kenti Aydın İli, Nazilli İlçesi'nin yaklaşık 3 km kuzeyinde bulunan Bozyurt ve Eycelli mahalleleri arasında uzanan bir vadidedir. Büyük Menderes (Maiandros) boyunca uzanan ve Ege kıyılarını Anadolu'nun içlerine bağlayan Caput Viae yolunun önemli kentlerinden biridir. Konumu itibarıyla Karia ve Lydia bölgeleri arasındaki geçiş güzergahı üzerindedir. Khrysaoris Deresi ile ikiye bölünmüş olan kent, verimli bir çevreye sahiptir. Kentin amphitiyatro ve hamam yapısında çalışmalar halen yürütülmektedir.

Mastaura 2023 çalışma programının ana konularından biri kentin savunma mimarisidir. Bu program kapsamında yapılan araştırmada, kent kırsalında kule ve Bizans askeri yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Kulenin en önemli özelliği Mastaura'nın savunma sistemleri üzerine yapılan araştırmalarda kentin Helenistik Dönem savunmasıyla ilişkili olduğu belirlenen ilk askeri yapı olmasıdır. Ayrıca kulenin hemen kuzeyinde kuleyle ilişkili harçlı bir duvarın varlığı, kulenin Geç Antik Çağ'da da kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Bir diğer yapı ise

Abstract

The Mastaura ancient city is situated roughly 3 km north of Nazilli District in Aydın Province, within a valley that stretches between the neighborhoods of Bozyurt and Eycelli. It stands as one of the major cities along the Caput Viae route, which follows the Büyük Menderes (Maiandros) River, linking the Aegean coast to the interior of Anatolia. Due to its strategic location, it lies on the transition route between the Caria and Lydia regions. The city, divided into two by the Chrysaoris Stream, has a fertile environment. Work on the amphitheater and bath structure in the city is still continuing.

One of the primary focuses of the Mastaura 2023 work program is the examination of the city's defense architecture. Research conducted as part of this program has identified ruins of towers and Byzantine military buildings in the rural areas surrounding the city. The most important feature of the tower is that it is the first military structure determined to be related to the Hellenistic Period defense of the city in research on Mastaura's defense systems. In addition, the presence of a mortared wall associated

batıdaki Mastaura Bizans kalesiyle aynı mimari özelliklerle tasarlanan ve kaleyle aynı dönemde inşa edildiği düşünülen kulenin güneyinde yer alan karakol yapısıdır. Her iki askeri yapının da temel işlevi ait oldukları idari merkezleri olası tehlikelere karşı uyarmak, kırsalda kontrol ve güvenliği sağlamaktır.

Bu çalışmanın amacı kent territoryumunda tespit edilen savunma yapılarını tanıtmak, mimarisini incelemek, tarihsel kimliğini açıklamak ve tartışma konusu olan kent savunmasını yorumlamaktır.

with the tower just north of the tower is important as it shows that the tower was also used in Late Antiquity. Another building is the police station building located to the south of the tower, which was designed with the same architectural features as the Mastaura Byzantine castle in the west and is thought to have been built in the same period as the castle. Both military structures primarily served to alert the administrative centers to potential threats and to ensure control and security in the countryside.

The aim of this study is to introduce the defensive structures identified in the city territoriality, examine their architecture, explain their historical identity and interpret the city defense, which is the subject of discussion.

Anahtar Kelimeler: Mastaura, Hellenistik Kule, Bizans Savunma Mimarisi, Savunma Sistemleri.

Keywords: Mastaura, Hellenistic Tower, Byzantine Defense Architecture, Defense Systems.

Extended Abstract

The Mastaura ancient city is situated approximately 3 km north of the Nazilli District in Aydın Province, nestled in a valley that lies between the neighborhoods of Bozyurt and Eycelli. The city is positioned north of the Maiandros River and south of the Mesogis (Aydın Mountains), near the Caput Viae route, which originates from Miletos and Ephesus, and extends to Kelainai via Büyük Menderes (Maiandros), with secondary roads connecting it. Additionally, it resides on the transition route between the Caria and Lydia regions.

Since the 18th century, the city has been a subject of research by travelers, with the first excavations commencing in 2020 under the auspices of the Aydın Archaeology Museum and under the scientific guidance of Assoc. Prof. S. Akkurnaz.

The controversial aspect of the city's defensive architecture was the focal point of the 2023 research season. Despite its strategic location, the city appears to lack defensive elements such as walls or towers. Instead, the surrounding hills of the valley where the city is situated act as natural defense barriers. This absence of defensive units on the surrounding hills raised questions regarding the city's defensive strategy. Did the city possess defensive architecture, or were defenses established in the countryside? Was there a perceived lack of need for defensive structures due to the natural defenses provided by the surrounding hills?

As the research progressed, significant findings emerged. A tower and a Byzantine military structure were discovered near the Mergen Stream to the east of the city. The Hellenistic tower, located on the southern slope of a hill covered with olive trees, was designed as a security point in the rural area of Mastaura, overlooking Caria and the Maiandros Valley. It served to alert the city to potential threats and incidents. Adjacent to the tower lies a wall constructed with mortar using rubble stone, likely contemporaneous with the tower and utilized during the Late Antiquity.

Another significant discovery was the Byzantine military structure situated on a hill covered with olive trees, on the banks of the Mergen Stream to the east of the Sailer neighborhood, southeast of Mastaura. This structure served as an outpost to keep the Mastaura Byzantine Castle informed of developments in the region. Functioning as a defensive unit, it housed a small but qualified military contingent tasked with monitoring the valley and the Mastaura region.

In conclusion, the tower identified within the Mastaura territory dates back to the Hellenistic Period, serving security and control purposes. The Byzantine military structure, displaying medieval architectural features, was erected in response to Turkish raids and is associated with the Mastaura Byzantine Castle.

Giriş

Mastaura antik kenti Aydın İli, Nazilli İlçesi'nin yaklaşık 3 km kuzeyinde, Bozyurt ve Eycelli mahalleleri arasında uzanan bir vadide yer almaktadır. Kent, Ege kıyıları ile Anadolu'nun içlerini birbirine bağlayan ve Büyük Menderes (Maiandros) boyunca uzanan Caput Viae antik yoluna tali yolla bağlanan kentlerden biridir.¹

Khrysaoris Deresi'yle iki yakaya ayrılan kent, verimli bir çevreye sahiptir² (Resim 1). Antik kaynaklarda³ adına sıklıkla rastladığımız kentin tarihsel olarak Hellenistik⁴, Roma⁵, Bizans⁶ ve Osmanlı⁷ dönemlerine ait arkeolojik

¹ Miletos, Ephesos, Tralleis, Nysa, Laodikeia, Hierapolis ve Kelainai güzergâhı için bkz. Talbert, 2000: 944, Map. 61.

² Akkurnaz, 2020: 41 vd.; Çelik, 2022: 361-382. Temel geçim kaynakları için bkz. Kalkan, 2022: 307-342.

³ Strab. XIV.1.48; Plin. *Nat. V.31*; Steph. Byzan. *Ethnica*. 436; Hierocl. *Syn.* 659.8.

⁴ Sikke çalışmaları için bkz. Nolle, 2016: 58, Abb. 2b; Akkurnaz, 2000: 52-53; Akkurnaz, 2022d: 103 vd. Mimari çalışmaları için bkz. Akkurnaz, 2000: 45-48; Akkurnaz, 2022c: 25-49; Çidem, 2022a: 100-102, 105, Res. 2-8.

⁵ Sikke çalışmaları için bkz. Akkurnaz, 2000: 52-55; Üreten, 2005: 129-142; Üreten, 2022a: 261-280; Üreten, 2022b: 281-294; Üreten, 2022c: 29-46; Soslu, 2022: 247-260. Epigrafik çalışmaları için bkz. Akkurnaz, 2000: 51-52. Mimari çalışmaları için bkz. Akkurnaz, 2022c: 25-49; Akkurnaz, 2022d: 112-118. Seramik çalışmaları için bkz. Özver, 2022b: 115-140. Benzer seramik örnekleri Alabanda kentinde ele geçmiştir, bkz. Soslu, 2019: 166-194; Soslu, 2020: 485-504; Nekropol çalışmaları için bkz. Akkurnaz, 2000: 48-49; Özver, 2022a: 73-96. Su araştırmaları için bkz. Çidem, 2022b: 149-171.

⁶ Barnes – Whittow, 1993: 117-135; Whittow, 1994: 559-570; Akkurnaz, 2000: 50-51; Akkurnaz, 2022b: 47-64; Akkurnaz, 2022d: 118-120.

⁷ Erdoğru – Bıyık, 2015; Çelik, 2022: 295-306; Akkurnaz, 2022d: 120.

verileri bulunmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren kent, seyyahların araştırma yazılarına konu olmuştur.⁸ Kentteki ilk kazı çalışmaları 2020 yılında Aydın Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve Doç. Dr. S. Akkurnaz'ın bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilmiştir.⁹ Amphitiyatro ve hamam yapısındaki çalışmalar, halen devam etmektedir.¹⁰

Kentin kuzeyinde Mesogis (Aydın Dağları), güneyinde ise Büyük Menderes bulunmaktadır. Buradaki konumuyla nehir ticareti, nehir taşımacılığı ve karayolu ulaşım ağı ile su kaynakları ve verimli topraklarla iç içedir. Stratejik konumu kente siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik hareketlilik kazandırmıştır. Karia ve Lydia bölgeleri, geçiş güzergâhı üzerindedir. Kentin ve Büyük Menderes'in güneyinde yer alan Harpasos (Akçay) Çayı, Karia'nın iç kesimlerinden kuzeye, kent tarafına geçişi sağlayan önemli güzergâhlardan biriyken, kentin doğusunda ve Büyük Menderes'in kuzeyinde bulunan Kestel Vadisi de kuzeyden Mesogis'i aşarak Lydia'ya geçişi sağlamaktadır. Ayrıca Miletos ve Ephesos'tan başlayıp Büyük Menderes'i kullanarak Kelainai'ye ilerleyen Caput Viae güzergâhına yakın olup, buraya tali yollarla bağlanır (Resim 2).

Yukarıdaki tarihi coğrafi bilgiler Mastaura'nın önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Böyle bir konumdaki kentin güçlü bir savunma mimarisiyle tahkim edilmesi beklenmektedir. Ancak beklenenin aksine kenti koruyabilecek duvar, kule gibi savunma unsurlarının bulunmadığı, kentin bulunduğu vadiyi çevreleyen tepelerin bir bakıma doğal savunma alanı oluşturduğu görülmektedir. Eğer ki kent çevresine göre hakim tepelerin üzerine kurulmuş olsaydı bu durum savunma açısından çok büyük bir sorun yaratmayabilirdi.¹¹ Ancak kentin vadi içerisinde yer alması ve vadiyi takip eden tepelerde kenti koruyabilecek savunma birimlerinin bulunmaması kent savunması açısından büyük bir sorun oluşturmuş olmalı. Bu konu jeolojik açıdan da incelenmiştir. Kentin jeomorfolojisinin Büyük Menderes masifinin, Prekambriyen yaşlı temel kayalar ve bu kayalarda yer alan Paleozoyik / Erken Tersiyer yaşlı örtü serilerinden oluştuğu ve taşlaşmamış ancak yığılı / birikinti halindeki tersiyer karasal çökellerinin oluşturduğu tepelere inşa edildiği tespit edilmiştir. Zamanla kent ve çevresindeki tepelerin erozyon, yağmur gibi çeşitli doğa olaylarına maruz kaldığı ve bunların şiddetine göre yer değiştirdiği, büyük kırılmaların oluştuğu ve kaybolmaların meydana geldiği belirlenmiştir¹² (Resim 3). Böyle bir olay sonucunda Mastaura'nın savunma mimarisinin çökmesi veya yer altına gömülmesi mümkün olabilir. Ancak hiçbir kalıntının olmaması ilginçtir. Örneğin Mastaura Bizans Kalesi kentin

⁸ Pococke, 1745: 67-68; Hamilton, 1842: 531-533; Texier, 2002: 112; Ramsay, 1960: 111 vd.; von Diest, 1913: 18-19; Kourouniotis, 1922: 247-257.

⁹ Akkurnaz, 2022a: 151-171.

¹⁰ Akkurnaz, 2022d: 112-118; Akkurnaz, 2000: 45-48.

¹¹ Kentlerin üzerinde kuruldukları topografya, kent savunma planının temasını oluşturur. Karia'da oldukça engebeli bir arazi üzerine kurulan ve üzerinde bulunduğu tepeleri savunma kalkanı olarak kullanan Harpasa için bkz. Debord -Varinlioğlu, 2010: 23-27. Etrafı kayalıklarla ve uçurumla çevrili kentlerin, topoğrafyanın sunduğu bu avantajdan yararlanarak oluşturdukları savunma mimarisi oldukça dikkat çekicidir. Kremna için bkz. Soslu, 2021; Sillyon için bkz. Taşkiran, 2017; Taşkiran, 2020: 1-32.

¹² Ercan, 2022: 173-199; Sayın - Uzun, vd., 2022: 201-223.

doğusunda, kenti çevreleyen tepelerde yer almaktadır. Kalede yapılan araştırmalarda, bir bütün olarak kuzey-güney uzantısına sahip olduğu görülen tepelerin, muhtemelen sonraki süreçte oluşan doğa olayları nedeniyle çıkıntılar oluşturabilecek şekilde üç ayrı tepeye bölündüğü not edilmiştir.¹³ Belki de bu durumdan ötürü kalenin savunma yapıları oldukça zarar görmüştür. Çünkü İngiliz Arkeoloji Araştırma Enstitüsü'nün 1992 yılındaki Mastaura projesinde araştırmacıların plana işledikleri Bizans surunun bazı bölümleri¹⁴, günümüzdeki araştırmacıların yaptıkları arazi incelemelerinde bulunamamıştır.¹⁵ Bazı duvar kalıntılarının yamaçlardan bahçelere doğru dağıldığı ve bunlarında bahçe sahipleri tarafından bahçe duvarlarının yapımında kullanıldığı saptanmıştır. Bu durumda Bizans Kalesi'nin savunma mimarisinin nasıl tahrip olduğu ve kalıntıların hangi amaçla kullanıldığı anlaşılmaya çalışılırken, Mastaura'nın savunma mimarisinin olduğunu kanıtlayabilecek bir kalıntıya bile henüz rastlanmamıştır.

Bu nedenle 2023 yılı araştırma sezonunun bir bölümü, kentin tartışmalı olan savunma mimarisini araştırmak için programlanmıştır. Belirtildiği üzere kentte şimdiye dek yapılan araştırmalarda, savunma yapılarına ait herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Esasında çalışma konumuzun temel sorunu da budur. Bu sorun beraberinde bazı soruları kaçınılmaz kılmıştır. Kentin savunma mimarisi var mıydı ve nasıldı? Kent savunması kentten uzakta, kırsalda mı oluşturuldu? Kentin bulunduğu vadiyi çevreleyen dik tepelerin doğal bir savunma alanı oluşturması nedeniyle savunma mimarisine ihtiyaç duyulmadı mı? Bu sorular ile çalışmamızı şekillendirmeye çalıştık. Aynı yılın Ağustos-Eylül aylarında ilk araştırmamızı kentin doğusuna, kırsalına odaklanarak gerçekleştirdik. Buradaki araştırmamızda Değirmenönü mevkiinde Helenistik Dönem'e ait bir kule, Sailer mevkiinde ise Bizans askeri yapısına ait kalıntılar tespit edilmiştir (Resim 4). Araştırmaların en önemli çıktısı, kentin Roma İmparatorluk Dönemi öncesine ait olduğu belirlenen kule ve Orta Çağ'a ait askeri yapıdır. Dolayısıyla bu çalışmamızın amacı kent ve çevresindeki savunma yapılarını belirlemek, mimarisini incelemek, tarihi kimliğini açıklamak ve tartışmaktır.

Değirmenönü mevkiiden kule yapısı Konumu

Kule, Mastaura'nın kuzeydoğusunda, Bayındır Mahallesi'nden geçen Mergen Çayı'nın batısında ve Değirmenönü'nde bulunan Sağlık Ocağı'nın hemen arkasında, üzeri zeytin ağaçları ile kaplı bir tepenin güney yamaç kısmında yer almaktadır¹⁶ (Resim 5). Kuzeyde Mesogis Dağları, güneyde Büyük Menderes Vadisi, batıda Mastaura ve doğuda Anineta kentleri ile çevrilidir. Mastaura'nın territoryumunda bulunmaktadır; kente 4 km uzaklıktadır ve kentin doğusundaki tepelere kurulmuş Bizans Kalesi ile bir seyir noktasına sahiptir. Anineta kentinin de kuzeybatısındadır ve kente yaklaşık 6 km uzaklıktadır. Her iki kentte Karia Bölgesi ile Büyük Menderes Vadisi'nin kuzeyindedir ve bazı kaynaklarda Lydia Bölgesi kentleri olarak

¹³ Akkurnaz, 2022d: 118-120.

¹⁴ Barnes – Whittow, 1993: 117-135; Whittow, 1993: 559-570.

¹⁵ Akkurnaz, 2022d: 119.

¹⁶ Gps koordinatları (Google Earth), K 37,984275 D 28,378227.

anılmaktadır.¹⁷ Bu bakımdan kule, Karia ve Lydia bölgeleri ile Mastaura ve Anineta kentleri arasında önemli bir askeri gözetleme ve haberleşme merkezi olarak işlev görmüş olmalı. Bölgeler arası geçiş güzergâhında yer alması, kent territoryundaki güvenlik rolüne ayrı bir stratejik görev yüklemiştir. Aynı zamanda kentin Karia ve Büyük Menderes Vadisi'ne açılan kırsal alandaki güvenlik kapılarından biri olması gerektiğinin yanı sıra kente yapılabilecek olası saldırı ve olaylara karşı kentte alarm ve teyakkuz oluşturabilecek bir konumdadır (Resim 6).

Mimari ve askeri özellikleri

Zeytin ağaçları ile kaplı tepenin güney yamacındadır ve yaklaşık 190 m yükseklikte konumlandırılmıştır. Büyük ölçüde tahrip olmuştur, ancak kalıntıları yüzeyden görülebilmektedir. Kuzey-güney uzantılı bir akstadır. Yaklaşık 5,30 / 5,60 x 6,70 m ölçülerindedir. Dikdörtgen bir plana sahiptir (Resim 7). Kule, tepenin eğiminin tesviye edilmesi ve güneyde yüzeyden görülebilen ana kayanın düzleştirilmesiyle oluşturulan alana inşa edilmiştir. Tepenin üst kısmında işlenmiş kireçtaşı kayaları bulunmaktadır. Bu, kulenin inşa programındaki harcama maliyeti ve işçilik gibi maddi konularda olasılıkla kolaylık sağlamıştır. İnşa malzemesi olarak Karia mimarisinde tipik ve yerel taş kullanım türü olan metamorfik gnays veya şist taşı yerine kireçtaşı kullanılmıştır.¹⁸ Batı, güney ve doğu yönündeki duvarların temel seviyesinde olduğu, hatta duvarları oluşturan blokların birçoğunun dolgu toprağı nedeniyle yer altında korunduğı belirlenmiştir.¹⁹ Duvarlar, dik açılı olarak yapılmıştır. Cephe duvarları yıkıldığı için duvarların genişliğini ilk bakışta anlamak mümkün olmamıştır. Ancak her iki duvarın güney tarafına yerleştirilen atkı blokları sayesinde duvarın iki cidarlı bir gövdeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit, ön duvarın yapısal özellikleri ve genişliği ile de doğrulanmıştır. Duvarın genişliği yaklaşık 1 m'dir. Duvar örgüsü tekniği isodomiktir. Farklı veya aynı tasarıma sahip blokların uzunlukları farklılık gösterse de yükseklikleri eşit veya aralarında çok az fark olan bloklar kullanılmıştır.²⁰ Bloklar kısmen kaba yonulu işlenerek²¹ kenarları çerçevesiz bırakılmış ve cepheleri yastık formunda dışbükey / bosajlı oluşturulmuştur (Resim 8). Atkı bloğu (*emplekton-εμπλεκτιον*)²² kullanımına yer verilmiştir (Resim 9-10). Bu bloklar, duvarın her iki cidarından ve tek bir cidardan görülebilecek şekilde uzatılarak (*διατοιμοι*) yerleştirilmiştir.²³ Bu tekniğin bağlayıcı özelliği duvarın statikliğini ve dayanıklılığını arttırarak mukavemet sağlamasıdır. Kulede alt kat veya zemin kat olarak kullanılabilir oda

¹⁷ Steph. Byzan. *Ethnica*. 436.

¹⁸ Mastaura'nın jeolojik yapısı, taşların türü ve oluşumu için bkz. Ercan, 2022: 173-199.

¹⁹ Batı duvarda 8 blok sırası, güney duvarda 3 blok sırası ve doğu duvarda 5 blok sırası yer almaktadır.

²⁰ Blokların boyutları 0,50 x 0,90, 0,50 x 1,20, 0,50 x 1,40, 0,55 x 1,00, 0,55 x 1,20, 0,55 x 1,25, 0,60 x 1,10, 0,60 x 1,20 m ölçülerindedir.

²¹ Blokların yüzeylerinin işlenişlerini 7 grupta incelemektedir: 1- Kaba yüzlü (ocaktan çıktığı gibi veya kaba yüzlü), 2- Çekiçlenmiş (çekiçle kaba bir satih verilmiş), 3- Bosajlı, 4- Pütürlü, 5- Çentikli, 6- Çerçevesiz, 7- Perdahlı. Scranton, 1941: 133-140. Blokların dış cephelerinin çekiçlenerek ve kaba yonulu olarak işlendiği kentlerin yoğun olarak Karia Bölgesi'nde yer aldığı bildirilmektedir. Kırca, 2015: 125-141.

²² Vitr. *de Arch.* III. 8. 7; Martin, 1965: 408-409, Res. 182a; Akarca, 1998: 112-116.

²³ Vitr. *de Arch.* II. 8. 7.

bölümü bulunmamaktadır. Tabanın toprakla doldurulmasıyla sağlam bir zemin yapısı hazırlanmıştır. Bu tür uygulamaların çok katlı kulelerin yapımında, mancınık gibi ağır silahların yerleştirilmesi ve seyirdim alanı (*epalksis*) oluşturulması aşamasında kullanıldığı bilinmektedir.²⁴ Kulenin yapısal durumu oldukça kötüdür. Bu nedenle kulenin yapı malzemesi ve duvar örgü tekniği belirlenebilse de kapı ve pencere (ızgara) bölümleri, çatı kısımları, yükseklikleri ve iç yapı düzenlemeleri maalesef tespit edilememiştir. Plana göre kuleye giriş kuzeyden olmalıdır. Ancak buradaki toprak dolgu ve tahribattan ötürü kapıyla ilgili bilgilerimiz yeterli değildir. Çok sayıda kırık veya parçalanmış çatı kiremit örneği ele geçtiği için plana göre kule, kiremit kaplı kırma çatıya sahip olmalıdır. Kulenin her iki yanında, doğu ve batı duvarına paralel uzanan az sayıdaki blok dizimi, farklı bir kullanıma işaret eder (Resim 11). Buradaki araştırmamızda bu bloklarla bağlantılı olarak kulenin bulunduğu tepeyi tamamen çevreleyen bir surun olup olmadığı veya erişilmesi kolay olan yerlerin koruma duvarları ile kontrol altına alınıp alınmadığı tartışılmıştır. Her ne kadar ilk bakışta tepenin hâkim konumu ve kule dışındaki yönlerin dik ve ulaşılmaz topoğrafyası, tartıştığımız konuya gerek kalmayabileceğini gösterse de tepenin yamaçlarında erozyonla ilişkilendirilebilecek bozulmaların olması ve buna bağlı olarak çok sayıda blokların bulunması, tepenin yekpare bir sur yapısıyla ya da en azından erişilebilen kısımların duvarlarla çevrildiğini düşündürmektedir. Ayrıca kuzeyde muhtemelen kuleye bağlı olan ancak Geç Antik Çağ'da harçlı moloz taşlar kullanılarak eklenmiş duvar kalıntıları bulunmuştur (Resim 12).

Askeri mimariye odaklanan incelemelerimizde, kulenin askeri özelliklerini tanımlayabilecek veya ortaya koyabilecek yeterlilikte veri tespit edebilmek pek mümkün olmamıştır. Ancak Mastaura'nın Lydia ve Karia bölgeleri arasındaki geçiş güzergâhına, Büyük Menderes Vadisi'ne ve Caput Viae'ye olan konumundan ötürü nehir ticareti ve antik yolun oluşturduğu siyasi, askeri ve sosyo-iktisadi gelişmelere açık ve sahip olmasının yanı sıra kent territoryumundaki su kaynakları, verimli tarım arazileri ile hayvancılık faaliyetlerine elverişli bir kırsalının bulunması, güvenlik konusunu ön plana çıkarmakta ve aynı zamanda bu durum, kulenin mahiyetini açıklamaktadır. Dolayısıyla kule, yapısal olarak taarruz veya nitelikli askeri saldırılar yaratabilecek veyahut sürekli olarak savunma yaparak güçlü saldırılara karşı mücadele edebilecek bir plan ve fonksiyona sahip olmayıp, daha çok savunmada kalarak kırsalda güvenlik ve kontrolü arttıracak, olası tehlikelere karşı kent merkezi ile haberleşmeyi sağlayabilecek müfreze (*dekarkhia*) veya askeri nöbetçilerin yer aldıkları bir yapıda tasarlanmıştır. Buradaki askerler veya muhafızlar ise kişisel olarak kullanılacak kılıç (*pilum*), mızrak (*lanciarus*), sapan ve ok atabilen *gastraphetes* ile yaylı hafif silahları tercih etmiş olmalıdır. Ancak kulenin bazı özelliklerinin ağır silah kullanımına dair fikir sunduğu da göz ardı edilmemelidir. Örneğin duvar genişliğinin yaklaşık 1 m olması, blokların bosajlı işlenmesi ve iç yapısal özellikleri, dikkat çekicidir.²⁵ Philo Byzantius (*Pol.* I.11, II.29, 66), kaba yüzlü ve bosajlı olarak işlenmiş blokların, savaş makinelerinden yapılabilecek

²⁴ Akarca, 1998: 145; Nossov – Delf: 2009: 21; Giese – Ruppe, vd., 2016: 40-60.

²⁵ Hellenistik mimariye ait blokların işlenmesiyle ilgili olarak bkz. Scranton, 1941: 112-121.

atışlara karşı dayanıklı olduğundan bahsetmiştir. A. W. McNicoll'un Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerindeki savaş makineleri ve araçları hususunda uzman E. W. Marsden²⁶'in hesaplamalarından yararlanarak 12,6 kg'lık (30 mina) taş güllenin atıldığı kulenin yaklaşık olarak 9,20 x 4,60 m ölçülerde ve 2,1 kg'lık (5 mina) taş güllenin fırlatıldığı kulenin de 4,80 x 2,40 m ölçülerde olması gerektiği yönündeki açıklamaları²⁷, kulenin buradaki plan ölçülerini karşıladığını göstermektedir. Ayrıca kulelerin iç yapısal durumu yani zemin tasarımı, surlara ve kule yapılarına zarar verebilecek koçbaşı (*krios*), kütük ve savaş makineleri gibi kuşatma silahlarına karşı oldukça önemlidir. Nitekim kule zemininin toprak ve taşlarla doldurulması hem kuleye dayanıklılık kazandırmış hem de zemin kattan erişimi engellemiştir. Bu yapısal özellik, kulenin daha donanımlı olduğu ve kuleye yerleştirebilecek silahların da büyük ve etkili olduğunu akla getirmektedir. MÖ 4. yüzyıldan itibaren savaş araçlarının kullanımına bağlı olarak kulelerin çok katlı yapılması ve zemin katlarının dolgulu olarak oluşturulması²⁸, kulelerin iç yapısal özelliklerinin tasarımında etkili olmuştur. Ancak belirttiğimiz üzere kulenin Mastaura'ya yaklaşık 4 km mesafedeki uzaklığı, Karia ve Lydia bölgeleri arasındaki geçiş güzergâhında bulunması ve kent kırsalındaki sosyo-iktisadi zenginlik ve çeşitlik göz önünde bulundurulduğunda, ağır silahların yerleştirildiği bir taarruz kulesi olmasından ziyade kent kırsalında önemli bir güvenlik noktası oluşturarak kırsaldaki hareketliliklerin kent merkezine aktarımını sağlayan askeri nitelikli bir yapı olduğunu söylemek mümkün.

Sailer mevkiden Bizans askeri yapısı Konumu

Askeri yapı, Mastaura'nın güneydoğusunda, Değirmenönü'ndeki kulenin güneyinde, Sailer Mahallesi'nin doğusunda ve Mergen Çayı'nın kıyısında yer alarak zeytin ağaçları ile kaplı bir tepe üzerinde konumlandırılmıştır²⁹ (Resim 4). Kuzeyde Mesogis, güneyde Büyük Menderes, batıda Mastaura Bizans Kalesi ve doğuda Anineta Bizans Kalesi ile çevrilidir. Mastaura'ya yaklaşık 3 km uzaklıkta olup kentin doğusunda yükselen tepelere kurulmuş Bizans Kalesi ile bakış açısına sahiptir ve kale ile arasındaki mesafe yaklaşık 2,5 km'dir. Orta Çağ'da Nazilli yöresinde Bizans ve Türkler arasındaki mücadeleler ile Haçlı Seferleri gibi tarihi olaylar yaşandığından çalışma konumuz olan askeri yapı, vadideki konumu itibarıyla önemli bilgiler sunmaktadır.

Mimari ve askeri özellikleri

Bu yapı, Mergen Çayı'nın doğu yamaçlarında yoğun olarak zeytin ağaçlarıyla kaplı bir tepe üzerindedir ve yaklaşık 140 m yükseklikte yer almaktadır. Burada büyük ölçüde korunmuş bir sur duvarı ve bu duvara bitişik olarak inşa edilmiş ancak oldukça tahrip olmuş bir kulenin kalıntıları bulunmaktadır. Plan açısından yapının bulunduğu tepeye bakıldığında bu iki savunma unsurunu tamamlayıcı olarak savunma planını oluşturan başka

²⁶ Marsden, 1969: 5-36, fig. 1, 4, fig. 1.5, fig. 1.6, 141-143, ayrıca *katapult*ların konumu, atış açısı ve kullanımı için bkz. fig. 5, fig. 6.

²⁷ McNicoll, 1997: 10-11.

²⁸ Akarca, 1998: 145; Nossov – Delf, 2009: 21; Giese – Ruppe, vd., 2016: 46.

²⁹ Gps koordinatları (Google Earth), K 37,948791 D 28,376648.

duvar ve kulelerin de olması gerekmektedir. Çünkü askeri yapının bulunduğu alan kuzeyden doğu-batı uzantılı bir duvarla sınırlanırken, batısı tamamen yıkılmasına rağmen güney ve doğu taraftaki yamaçların sırt bölümleriyle çevrelenerek çukur bir alan ortaya çıkmış olup, kabaca dikdörtgen planlı bir iç alan oluşturmaktadır. Muhtemelen kuzeyde olduğu gibi diğer yönlerde de duvar yapıları vardı, ancak kalıntılar ciddi hasar gördüğü için tespit edilememiştir. Araştırmamızda yapının doğu-batı uzantılı kuzey duvarının tarım arazileri nedeniyle zarar gördüğü anlaşılırken, tarım arazilerine ve zeytin bahçelerine ulaşmak için açılan kırsal yolun oluşturulması sırasında da batı duvarın tahrip edildiği belirlenmiştir (Resim 13). Çünkü yapının konumlandırıldığı tepe, Mergen Çayı'nın hemen kıyısındadır. Kırsal yolun genişliğine bakıldığında, yolun suyun bulunduğu tarafa değil, yapının bulunduğu tepeye doğru genişletildiği görülecektir. Tepenin yamaçlarında harçlı duvar kalıntıları ve çevrede biriktirilmiş moloz taşların varlığı bunun bir kanıtıdır. Belki de Değirmenönü'ndeki kule veya Mastaura Bizans Kalesi'nin bulunduğu tepede olduğu gibi buradaki tepenin yamaçlarında da tabii bozulmalar veya kopmalar meydana gelmiş ve mevcut yapı tahrip olmuştur. Ancak şu anda kırsal yolun konumu ve genişliği buradaki tepenin bozulması ve yapının yıkılmasının en somut nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapının yakınındaki zeytin bahçelerinin duvarları incelendiğinde yapıya ait malzemelerle karşılaşmıştır. Benzer yapı kalıntılarının yapıyla aynı yerde güneydeki tepelerde bulunduğu ve aynı şekilde hasar gördükten sonra kalıntılarının bahçe duvarı olarak kullanıldığı not edilmiştir. Ayrıca yerel halktan alınan bilgiye göre, Mergen Çayı'nda ıslah çalışmaları yapılırken iş makineleriyle çevredeki yamaçlardan toprak ve moloz taşların alınarak istinat duvarlarının inşa edildiği ve kırsaldaki evlerin inşası için buradan taş ve toprak götürüldüğü öğrenilmektedir.

Yapıya ait korunmuş kuzey duvarın izlenebilir uzunluğu 16,50 m olup yüksekliği 2,60 m ile 1,20 m arasında, kalınlığı ise aşağıdan yukarıya yaklaşık 2,10 m ile 1,70 m arasında değişmektedir (Resim 14). Duvar *opus incertum* tekniğinde, çokgen ve moloz taşlar harç kullanılarak örülmüştür. Harcın oldukça yoğun kullanıldığı görülmektedir.³⁰ Derz aralarında kırık tuğla ve mermer parçaları kullanılmıştır. Duvarda önemli bir mimari uygulamaya yer verilmiştir. Duvarın iç tarafında 3, dış tarafında 2 basamak olmak üzere, aşağıdan yukarıya doğru belirli ölçülerde kademeli ve sistematik bir mimari düzenlemenin oluşturduğu testere dişli yapısal bir daralma söz konusudur (Resim 15). Duvarın yukarıdaki kalınlık ölçüleri dikkate alındığında yaklaşık 0,40 m'lik görünür bir daralma olduğu ve bu durumun duvarın statığı ve yüksekliği ile yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu teknik uygulamaya bağlı olarak duvarda bordür şeklinde hatlar oluşmuştur. Bu uygulama aynı zamanda duvarın bedenine hareketlilik kazandırmıştır. Duvar kalınlığının korunan kısmının yaklaşık 1,70 m olması, askerlerin surlar üzerinde yürütmesine olanak sağlayan seyirdim alanı için yeterlidir. Ancak tahribat nedeniyle bu bölümde herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamıştır. Duvarın çeşitli yerlerinde bozulmalar olmuş, iç ve dış cephelerde kırılma ve

³⁰ Mastaura'daki yapı taşları ve harçların mineralojisi özellikleri için bkz. Sayın - Uzun, vd., 2022: 201-223.

çatlamalar meydana gelmiştir. Tahribat nedeniyle kuzey duvarın batı uzantısı temel seviyesine kadar görülebilmektedir. Bu seviyenin yaklaşık 1 m ve bu bölümdeki duvar kalınlığının yaklaşık 2,40 olduğu tespit edilmiştir. Buradaki taşların duvar bedenini oluşturan taşlardan daha hacimli ve boyutlu olmadığı, aynı tip taşların kullanıldığı görülmüştür. Kuzeyinde yarım daire planlı fakat oldukça tahrip olmuş bir kule kalıntısı yer almaktadır (Resim 16). Üzeri yoğun bir şekilde ağaçlarla ve bitki örtüsüyle kaplı olduğundan ilk bakışta fark edilmesi ve anlaşılması zordur. Kule duvara bitişik olarak yapılmıştır. Plan açısından girişi güneyden olmalıdır. Mimari özellikleri duvarla aynıdır. Zemini harç karışımı moloz taş ve toprakla doldurulmuştur (Resim 17).

Sur duvarı ve kule, askeri bir yapıya ait olup Bizans Dönemi mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Tarihsel olarak Orta Çağ'da Nazilli yöresinde Bizans ve Türklerin bölgeyi ele geçirmesiyle başlayan çarpışmalar ile Haçlı Seferleri gibi çoğulcu askeri katılımlı tarihi olaylar yaşandığından, Bizans İmparatorluğu özellikle Türk akınlarına karşı kendi halkının iskânını güçlendirmek ve güvenliğini sağlamak için korunaklı yerlerde kale ve karakol gibi askeri yapılar, kale-kent yerleşimleri inşa ettirmiştir.³¹ Büyük Menderes Vadisi'ndeki Mastaura, Harpasa, Anineta ve Orthosia³² kentlerinin territoryumunda inşa edilen Bizans kaleleri ve yerleşimleri, konuyla ilişkili örnekleri oluşturmaktadır. Kentlerin konumu, Bizans toplumlarının Büyük Menderes vadisine yakın ve hakim tepelere korunaklı yerleşimler kurarak varlıklarını sürdürdüklerini göstermektedir. Çalışma konumuz olan Bizans askeri yapısı da hem konumu hem de mimari özellikleri açısından Mastaura Bizans Kalesi ile benzer özelliklere sahip olup kaleye bağlı bir sınır karakolu olarak tasarlanmış pozisyonudur. Çünkü MS 12.-13. yüzyılda Büyük Menderes Vadisi siyasi, askeri ve sosyo-iktisadi açıdan oldukça hareketli bir bölgeydi.³³ Aynı şekilde Karia ve Lydia bölgelerinin geçiş güzergâhında bulunması da yöredeki bu hareketliliği arttırmaktaydı. Bu bağlamda Bizans askeri yapısı, olası tüm gelişmeleri Mastaura Bizans Kalesi'ne haber vermek için oluşturulmuş bir sinyal merkezi konumuna sahip idi. Konumu itibarıyla vadiye yaklaşık 600 m, Bizans Kalesi'ne 2,5 km uzaklıktadır. Yapısal olarak ta küçük ölçekli bir ön karakol planında tasarlandığı için öncül veya haberci olarak konuşlandırılmış az sayıda ama nitelikli hazır durumda olan askeri bir birlik bulunmuş olmalı. Bu askeri birlik büyük olasılıkla bir taarruz birimi olarak organize edilmemiş, savunmada kalmak ve Bizans Kalesi'ni vadideki ve Mastaura bölgesindeki tüm gelişmelerden haberdar etmekle görevliydi.

Sonuç

Kule, Mastaura'nın Karia ve Büyük Menderes Vadisi'ne açılan kırsal alandaki güvenlik noktası olarak tasarlanmış olup, olası saldırı ve olaylara karşı kentte alarm ve teyakkuz oluşturabilecek bir konumdur. Aynı zamanda bölgeler arası geçiş güzergâhı üzerindeki konumu, kent kırsalındaki güvenlik rolüne ayrı bir stratejik görev yüklemiştir. Helenistik Dönem'de Kilikia,

³¹ Georges Pachymeres, *Relationes Historicas*, III.21, IV.20-21.

³² Orthosia'daki Bizans Kalesi, günümüzde Yeni Pazar İlçesi sınırları içerisindedir. Ancak konumuz ve coğrafya açısından Orta Çağ'da Nazilli'deki tarihi gelişmelerle yakından ilgili olduğundan burada örnek olarak kullanılmıştır.

³³ Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, 102-121.

Pamphylia, Lykia, Pisidia ve Karia bölgelerindeki kent ve yerleşimlerin territoryumunda benzer amaçlara sahip özel ve tek veya yekpare olarak tasarlanmış kulelerin inşa edildikleri bilinmektedir. Bunlar genellikle stratejik geçiş noktalarında, limanlarda, özel mülkiyet alanlarında, tarım arazilerinde ve kırsal alanlarda güvenliği ve kontrolü sağlamak amacıyla inşa edilmiştir.³⁴ Karia'da Thera yerleşiminde yer alan ve Helenistik Dönem'de yerleşimin güvenliğini sağlamak amacıyla polis karakolu veya garnizon 'phrourion' olarak tasarlanan Çatalkaya Kalesi, kırsal güvenlik birimleri veya askeri yapıların önemli bir örneğidir.³⁵ Dağlık Kilikia Bölgesi'nin Çatıören Yerleşimi'ndeki kule yapıları da hem savunmayı sağlamak hem de üretim alanlarını korumak amaçlı olarak kırsal yapıyla karakterize edilmiş bir yapıya sahiptir.³⁶ Pisidia Bölgesi'nde Kremna'nın kuzeydoğusunda yer alan Çakalasarstepe karakolu, stratejik bakımdan kentin kuzeybatısında Keraitai, kuzeyinde Sagalassos ve Kremna'nın doğusundan Perge'ye devam eden Kestros Vadisi'nin (Aksu) oluşturduğu dar geçitleri ve derin vadileri gözetlerken kentin kırsal alandaki su kaynaklarını ve tarım arazilerini de kontrol edebilecek konuma sahip askeri bir yapıdır.³⁷ Lykia Bölgesi'nde Phaselis'in kırsalında yer alan kule, kenti ve kırsalını Pisidia kökenli halk olarak bilinen Mnaralıların saldırı ve yağmalarına karşı korumak amacıyla Gökgür mevkiinde inşa edilmiştir.³⁸ Pamphylia Bölgesi'nde Lykia-Pisidia bölgeleri sınırında konumlandırılmış Kelbessos Yerleşimi'ndeki kule de kırsaldaki yerleşimleri ve üretim arazilerini korumak için yapılmıştır.³⁹ Aynı amaçla Karia'da Aphrodisias'ın kuzeyinde bulunan Morsynos Vadisi'ndeki kule⁴⁰, Loryma'daki liman kale⁴¹, Çiftlik Köy'deki Orak Kale⁴², Hasanlar Kulesi⁴³ ile Akbük ve Hayıtlı kuleleri⁴⁴; Kilikia Bölgesi'ndeki Karasis Kalesi⁴⁵ ve Diocaesareia'daki altı katlı kule⁴⁶; Pamphylia Bölgesi'nde Tahtalı Dağı'ndaki çiftlik-kule yapıları⁴⁷ ve Lykia Bölgesi'nde Beymelek-Işion'daki çiftlik-kule⁴⁸ yapıları örnek gösterilebilir.

Kulede yapılan araştırmalarımızda mimari özellikleri dışında kuleyi tarihlendirebilecek başka bir arkeolojik veriye ulaşılamamıştır. Kulenin duvarları, rektogonal bloklar kullanılarak isodomik duvar örgü tekniğiyle oluşturulmuştur. Blokların dış cepheleri kısmen kaba yonulu işlenmiş olup, yastık formunda dışbükey / bosajlıdır. Duvarlarda bazı blokların, duvar kalınlığını aşacak şekilde belirli aralıklarla duvarın içine yerleştirilerek atkı bloğu olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Bu teknik uygulamalar Geç Klasik-

³⁴ Soslu, 2021: 276 vd.

³⁵ Paksoy, 2023: 95-126.

³⁶ Mörel, 2017: 382-387, fig. 3-5.

³⁷ Soslu, 2021: 401-407, Kat. 47, Lev. LXXXVIII, fig. 176, Lev. CXXXII, Çiz. 103-105.

³⁸ Taşkiran, 2021: 7-19.

³⁹ Çevik – Bulut, 2007: 111-112, fig. 20-21.

⁴⁰ Soslu – Doğan, 2019: 283-299.

⁴¹ Radt, 2010: 210, Abb. 9c.

⁴² Radt, 2010: 210, Abb. 9a.

⁴³ Laumonier, 1936: 302-303, fig. 16; Çorbacıoğlu, 2021: 215.

⁴⁴ Çörtük, 2020: 104 vd., fig. 14-15.

⁴⁵ Radt, 2010: Abb. 4, 8; Müth – Laufer, 2016: 129, Abb. 2.

⁴⁶ McNicoll, 2009: 178-181, Pl. 82-83; Nosssov – Delf, 2009: 13, 52.

⁴⁷ Kızıgut, 2017: 205-206, fig. 13-14

⁴⁸ Çevik – Pimouguet-Pedarros, 2011: 2011: 311-316; Pimouguet-Pedarros – Çevik, 2016: 379-380, fig. 9-10.

Helenistik Dönem savunma mimarisinde yoğun olarak kullanılmıştır. Hekatomnoslar Dönemi'nde bu teknik, özellikle MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreği ile Ada (MÖ 344-340) ve Piksodaros (MÖ 340-334) zamanına ait duvarlarda karşımıza çıkar.⁴⁹ Orthosia⁵⁰, Alabanda⁵¹, Harpasa⁵², Amyzon⁵³, Alinda⁵⁴, Latmos⁵⁵, Latmos Herakleiası⁵⁶, Beğerli Kalesi⁵⁷ ve Tepe Hisar Kale⁵⁸'ye ait yapılarda atkı blokların kullanıldığı görülmektedir. Çalışma konumuz olan kuleyle benzer şekilde, bosajlı taş işçiliğine sahip ve atkı bloğunun kullanıldığı Helenistik Döneme ait Aphrodisias'da Morsynos Vadisi'ndeki kulenin isodomik dizimli bosajlı blokları⁵⁹, Loryma'nın isodomik işçilikteki sur ve kule yapıları⁶⁰, Kedrai'nin güney surundaki kule⁶¹, Akbük'teki kule⁶², Kaunos'un batı surunun isodomik olarak inşa edilmiş bazı duvarları ve kuleleri⁶³ ve Pednelissos'ta kent surunu oluşturan bosajlı bloklar⁶⁴, başlıca örnekleri oluşturmaktadır. Karia Bölgesi'nde bulunan Thera yerleşiminin kırsaldaki askeri garnizonu olarak tasarlanmış MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Çatalkaya Kalesi surunun mimari işçilik ve teknik uygulamaları, konumuz açısından en yakın örnektir.⁶⁵ Dikdörtgen / retogonal blokların cepheleri, hafif dış bükey / bosajlı yapılmış ve blokların arasına atkı bloğu olarak yerleştirilmiştir.

Sadece karşılaştırma örneklerine dayanarak kulenin tarihsel sürecini belirlemek oldukça zordur. Bu bakımdan Mastaura'nın Helenistik Dönem'e ait arkeolojik verilerine de ihtiyaç vardır. Çünkü bu veriler kentin Roma İmparatorluğu öncesindeki varlığını kanıtlaması açısından oldukça önemlidir. Kente ait sikkeler ve mimari buluntular sayıca az olsa da şimdilik bu konuya ışık tutmaktadır. MÖ 2. yüzyıla tarihlenen sikkelerin ön yüzünde Zeus, arka yüzünde ise at sırtında, elinde çift yüzlü balta tutan kentin mitolojik kurucu kahramanı Mastauros yer almaktadır.⁶⁶ Kent sınırları içinde terk edilmiş bir yapı altında olduğu belirlenen, MÖ 2-1. yüzyıla tarihlenen bir yapıya ait, inci boncuk ve *Lesbos kymationu* bezemeli lento frizi bloğu bulunmaktadır.⁶⁷

⁴⁹ Karlsson, 1993: 150-151.

⁵⁰ Debord – Varinlioğlu, 2010: 249-250, fig. 394-396.

⁵¹ McNicoll, 2009: 34, Pl. 18.

⁵² Debord – Varinlioğlu, 2010: 39-41, fig. 40-43.

⁵³ Büyüközer, 2023: 40, fig. 2.

⁵⁴ Debord – Varinlioğlu, 2010: 26, Pl. 8-9; Konecny – Ruggendorfer, 2014: 717, 719-720, fig. 6b-c, 8, 11, 13-15, 18, 20b, 22.

⁵⁵ Peschlow-Bindokat, 2005: 9, Lev. 17.1; Pedersen – Ruppe, 2016: 565; Akdeniz – Akkurnaz, 2018: 31-32, Res. 10-11; Büyüközer, 2022: 74, 76, fig. 13.

⁵⁶ McNicoll, 2009: 77, Pl. 35; Akdeniz – Akkurnaz, 2018: 37-38, Res. 21-25; Büyüközer, 2022: 69, fig. 2b-c.

⁵⁷ Çörtük – Öncü, 2011: 105-109, fig. 23; Çorbacioğlu, 2021: 207, Res. 5.

⁵⁸ Henry – Karlsson, vd., 2011: 22, fig. 6.

⁵⁹ Soslu – Doğan, 2019: 286-287, fig. 7-8.

⁶⁰ Nöth, 2019: 175-295.

⁶¹ Usman Anabolu, 1993: 237-242.

⁶² Çörtük, 2020: 116, fig. 15.

⁶³ Özen, 2017: 71-93.

⁶⁴ Laufer, 2010: 168-172, fig. 2, 18.

⁶⁵ Paksoy, 2023: 98-99 vd., fig. 19-20.

⁶⁶ Nolle, 2016: 58, Abb. 2b; Akkurnaz, 2020: 52-53.

⁶⁷ Çidem, 2022a: 100-102, 105, Res. 2-8.

Kulenin kuzeyinde, kuleyle ilgili fakat farklı mimariye sahip, moloz taş kullanılarak harçla örülmüş bir duvar ve bu duvara bağlanan aynı tip duvarlara ait temel kalıntıları bulunmaktadır. Mimari özellikleri incelendiğinde kulenin Geç Antik Çağ'da da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu özellikler, kulenin Hellenistik Dönem sonrasında kullanıldığını gösterse de veri yetersizliğinden ötürü hangi amaçla kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir. Anadolu'da Geç Antik Çağ'da kent ve kırsal arasındaki yaşam döngüsünde, kırsalda bulunan çiftlik yerleşimleri, zirai ürünleriyle kentlerin sosyo-ekonomik gelişimine katkı sağlamışlardır.⁶⁸ Yönetici veya idari sınıf, kent ve kırsal denklemindeki ilişkileri güçlü tutabilmek için kırsal alanlara özel bir önem vermiştir. Dahası kırsal yaşam, kentlerin idari ve özellikle ekonomik baskılarından kurtulmak isteyenler için de önemli bir yer olmuştur.⁶⁹ Ancak Geç Antik Çağ'da Anadolu'daki kentlerin sosyo-ekonomik faaliyetlerinin zayıfladığı görülürken, kırsal kesimde büyük bir zenginlik ortaya çıkmıştır.⁷⁰ Dolayısıyla konumuz açısından Helenistik Dönem'e ait kule yapılar, askeri işlevlerinin yanı sıra bazı mimari düzenlemelerden sonra kırsal kesimde ürün depolamak için depo gibi çeşitli amaçlarla da kullanılmıştır. Mimari olarak kule yapılarına dayalı olarak işliklerin ve üretim atölyelerinin tasarlandığı çiftlik yerleşimlerine rastlamak mümkündür. Dağlık Kilikia⁷¹, Lykia-Pamphylia⁷² ve Karia⁷³ bölgelerinin kırsalında çiftlik-kule olarak kullanılmış kompleks yapı örnekleri yer almaktadır. Örneğin Aphrodisias'ın kuzeyinde Morsynos Vadisi'nde yer alan Helenistik kule, bazı mimari ekleme ve değişikliklerden sonra zeytin üretim atölyelerinin inşa edilmesiyle Geç Antik Çağ'da yapısal olarak kırsal bir üretim merkezine dönüştürülmüştür.⁷⁴ Ayrıca araştırmamızda kulenin güneyinde Geç Antik Çağ'a ait bir çiftlik yerleşiminin tespit edilmesi, kulenin bu dönemde kullanıldığını gösteren bir diğer önemli kanıttır.

Orta Çağ'da Selçuklu akınlarının ağırlıklı olarak Batı Anadolu merkezli olması, siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik açıdan önemli bir konuma sahip olan Büyük Menderes Vadisi'nin Türkler tarafından iskânına sebep olmuş, bu durum MS 12. yüzyılda Bizans yerleşimleri için tehdit edici bir olaya dönüşmüştür.⁷⁵ I. Aleksios Komnenos (MS 1081-1118) zamanında bölgedeki bu gelişmeler göz önünde bulundurularak nitelikli ve güçlü ordular oluşturulmuş, sınırların korunmasına ve yerleşimlerin savunma yapılarının güçlendirilmesine yönelik imar faaliyetlerine başlanmıştır.⁷⁶ MS 12. yüzyılın ortalarında yaşanan gelişmeler bu durumun gerçekliğini ortaya koymuştur. İkinci Haçlı Seferi sırasında (MS 1147-1149), Ephesos'tan Laodikeia'ya ulaşmaya çalışan Fransa Kralı VII. Louis'nin ordusunu oluşturan Fransız birlikleri, Büyük Menderes Vadisi boyunca ilerlerken Nazilli bölgesinin

⁶⁸ Mitchell, 2016: 2016: 440.

⁶⁹ Ergin, 2013: 144.

⁷⁰ Niewöhner, 2017: 82-89.

⁷¹ Durugönül, 1995: 197-202; Aşkın, 2010: 77-89.

⁷² Konecny, 1997: 299-314; Çevik – Pimouguet-Pedarros, 2005: 439-447; Çevik – Bulut, 2017: 105-130.

⁷³ İren – Gürbüzer, 2005: 7-32.

⁷⁴ Soslu – Doğan, 2019: 291 vd., fig. 14.

⁷⁵ Ayönü, 2009: 11.

⁷⁶ Ostrogorsky, 2015: 339 vd.; Birkenmeier, 2002: 231.

müstahkem mevzilerinde konuşlanmış Türk okçu birlikleri tarafından taciz atışlarına ve irili ufaklı saldırılara maruz kalmıştır.⁷⁷ Bu bakımdan Türklerin saldırıları, bölgedeki savunma yapılarının önemini göstermiştir. Türklerle yapılan mücadelelerin ardından Manuel Komnenos (MS 1143-1180) döneminde sınır hatlarındaki tahkimatlar güçlendirilerek iyi bir organizasyon sağlanmıştır.⁷⁸ MS 1204 yılında Constantinopolis'teki Latin İşgali ile birlikte Laodikeia'nın Türkler'in hâkimiyetine girdiğinden bahsedilmektedir⁷⁹. Böylece Türklerin artık etkili bir güç olduğu Laodikeia'nın ele geçirilmesiyle somut bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu olay, bölgedeki savunma amacıyla yapılabilecek inşa faaliyetlerinin bir program çerçevesinde yapılması gerektiğinin önemli bir kanıtıdır. I. Theodoros Laskaris'in damadı ve Nikaia Krallığı'nın varisi John Ducas (III. Ioannes) Vatatzes'in (MS 1222-1254) hükümdarlığı yıllarında hem Doğu hem de Batı'da kale, kule ve sur gibi savunmaya yönelik birçok mimari yapı inşa edilmiştir.⁸⁰ Vatatzes'in Doğu sınırına verdiği büyük önem, Philadelphia ve Tripolis gibi ana yollar üzerinde yer alan yerleşim yerlerinde yaptırdığı surlarda da ortaya çıkmıştır.⁸¹ Bu faaliyetleri bununla sınırlı kalmamış, mevcut surların onarım ve yeniden inşa edilmesi talimatıyla devam etmiştir.⁸² MS 1260'lara dek Türkler bölgeyi ele geçirene kadar bölgede çetin ve sancılı süreçler yaşanmıştır.⁸³ Politik kriz ve karışıklık sürerken Bizans, MS 1261 yılında Nymphaion'da (Kemalpaşa) yapılan "Nymphaeum Antlaşması" ile idari merkezini Nymphaion'a taşıyarak sınır güvenliğini artırmaya çalışmıştır.⁸⁴ Tarihsel süreçte Büyük Menderes Vadisi'nin birkaç kez kuvvetler tarafından el değiştirdiği yanı sıra savunması güçlü kent ve yerleşimlerin inşa edildiği anlaşılmaktadır.⁸⁵ MS 12.-13. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu ve Büyük Menderes Vadisi⁸⁶'nin iç kesimlerinde kale-kent planlı yerleşimler kurdukları ve yerleşimlerin savunma mimarisini güçlendirdikleri, arkeolojik verilerden takip edilebilmektedir. Tripolis, Antiokheia ad Maeandrum, Mastaura, Orthosia, Harpasa, Anineta, Myus, Keçi Kalesi (Selçuk) ve Manisa'da bulunan Bizans Kalesi ile Alabanda'daki Bizans Surları ve Kuşadası Kadıkalesi'ndeki Bizans savunma mimarisi, başlıca arkeolojik örnekleri oluşturmaktadır.

Araştırmamıza konu olan Bizans askeri yapısının duvarı, polygonal ve moloz taşların bol harçla birleştirilmesiyle *opus incertum* duvar örgüsü tekniği kullanılarak inşa edilmiştir. Derz boşluklarında kırık tuğla ve mermer

⁷⁷ Odo de Deuil, *De Profectione*. 102-121; Hatta Haçlıların başlattığı kovalamaca sırasında Türk birliklerinin Bizans yerleşimi Antioch Ad Maeandrum'a sığındığı öğrenilmektedir. Bu olay, Bizans ile bölgedeki Türkler arasındaki ilişkilerin farklı bir boyuta ulaştığını gösteren çok önemli bir örnektir. Thonemann, 2011: 7-8.

⁷⁸ Foss – Winfield, 1986: 145-147.

⁷⁹ Peirano, 2004: 402 vd.

⁸⁰ Foss, 1996: 297-320.

⁸¹ Duman, 2015: 231 vd.

⁸² Gregory, 2007: 280.

⁸³ Konuyla ilişkili detaylı bilgiler için bkz. Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, 102-121; Prinzing, 1998: 153-177; Ayönü, 2015: 1-12.

⁸⁴ Foss, 1979: 311.

⁸⁵ Arthur, 2006: 24-25.

⁸⁶ Bizans İmparatorluğu'nun MS 12. yüzyılda Büyük Menderes Vadisi'ndeki kalelerde onarım ve inşa faaliyetlerini başlattığı bilinmektedir. Georges Pachymeres, *Relationes Historicas*, III.21, IV.27, V.20-21; Foss, 1982: 151-152 vd.

parçaları kullanılmıştır. Duvarın iç ve dış kısımlarında basamak şeklinde oluşturulmuş, testere biçimli yapısal bir mimari uygulamaya yer verilmiştir. Kuzey duvarla aynı mimari özelliklere ve işçiliğe sahip yarım daire planlı fakat oldukça tahrip olmuş bir kule bulunmaktadır. Buradaki özelliklere göre mimari özellikler açısından askeri yapıya en yakın örnek, kuzeybatısında yer alan Mastaura Bizans Kalesi'dir. Orta Çağ'da bölgede yaşanan olaylar nedeniyle güvenlik ve istikrarsızlık ortamı baş gösterince Mastaura halkı bu kale-kenti, Khrysaoris Deresi'nin bulunduğu vadinin doğusundaki korunaklı ve hakim tepeler üzerine inşa etmiştir.⁸⁷ Kale, surların görülebildiği iç kale ve güneyde iç kaleye bağlanan yapıların yer aldığı, çıkıntılı üç tepe üzerindedir.⁸⁸ İç kaledeki korunmuş sur duvarı, yaklaşık 85 m uzunlukta ve 1,70 m kalınlıktadır. Duvar *opus incertum* tekniğinde olup kaba yonulu ve moloz taşlar bol harç katkısıyla bütünleştirilerek yapılmıştır. Duvarın bazı kısımlarında kırık tuğla ve mermer parçaları kullanılmıştır. I., II. ve III. çıkıntılarının olduğu alanlarda bulunan duvar kalıntıları da benzer özelliklere sahiptir.⁸⁹ Kalenin bulunduğu tepenin Mastaura'ya bakan tarafında, II. ve III. çıkıntılar arasında, kaleye çıkılabilen bir vadiyi kontrol etmek amacıyla yapıldığı anlaşılan ve bedenindeki tuğla kuşaklarından ötürü 'Kızıl Kuşak' adı verilen bir duvar bulunmaktadır.⁹⁰ Bu duvar, Bizans Kalesi ile birlikte, İngiliz Arkeoloji Araştırma Enstitüsü'nün Mastaura konulu projesi kapsamında H. Barnes ve M. Whittow gibi araştırmacılar tarafından incelenerek MS 12.-13. yüzyıla tarihlenmiştir.⁹¹ Bizans Kalesi, Büyük Menderes Vadisi'ne yaklaşık 4 km uzaklıkta olup batıdan geçen Khrysaoris Deresi ile kuzey-güney uzantılı vadiye hakim konumdadır. Ancak kalenin doğusundan geçen Mergen Çayı ve aynı zamanda Karia ile Lydia arasındaki tabii geçidi oluşturan vadi üzerinde aynı hâkimiyet ve tahakküme sahip değildir. Buradaki güvenlik sorunu muhtemelen bu çalışmanın konusu olan askeri yapıyla giderilmiş olmalıdır. Çünkü askeri yapı hem mimari özellikleri hem de konumu itibarıyla Bizans Kalesi ile çok yakın ilişkilidir. Büyük Menderes Vadisi'ne yaklaşık 600 m, Bizans Kalesi'ne yaklaşık 2,5 km, kalenin ise vadiye yaklaşık 4 km uzaklıktaki mesafesi dikkate alındığında askeri yapının kırsal kesimde kaleyle bağlantılı bir sinyal veya haberleşme merkezi, yani bir ön karakol olarak tasarımı ve kullanılması mümkün görünmektedir. Bu konuda mimari özellikleri ve işlevi bakımından en yakın bir başka örnek Tripolis'teki Bizans Kalesi'dir. MS 13. yüzyılda Vatatzes tarafından inşa edilmiş olan kale, kentin daha kuzeyinde yer alan Philadelphia'daki kalenin ön karakolu olarak tasarlanmıştır. Kalenin yapılış amacı, bölgede ön güvenlik merkezi oluşturmak ve Büyük Menderes

⁸⁷ Barnes – Whittow, 1994: 193.

⁸⁸ Kardeşler – Çorbacıoğlu, 2022: 51-72, Res. 2-3.

⁸⁹ Akkurnaz, 2022d: 118-120, fig. 17.

⁹⁰ Bu duvar yapısı, 2021 yılının Eylül ayında yaptığımız bir araştırma gezisi sırasında incelenmiştir. Ayrıca bu duvarla aynı amaçla oluşturulan bir başka örnek de Burdur İli, Bucak İlçesi, Kızıllı Köyü'nde yer alan MS 12. yüzyıla tarihlenen Balama Bizans Kalesi'nde yer almaktadır. Kalenin doğusunda kaleye ulaşımı mümkün kılan küçük ölçekli bir vadinin harçlı duvarla kapatıldığı görülmektedir.

⁹¹ Barnes – Whittow, 1994: 129-130; Ayrıca 'Kızıl Kuşak' ile ilgili benzer örnek ve tarihsel bilgiler için bkz. Foss – Winfield, 1986: 56, 76, 120 vd; Kardeşler – Çorbacıoğlu, 2022: 64, Res. 13; Crow, 2017: 104, fig. 7.5.

Vadisi'ndeki gelişmeleri, Philadelphia'daki merkezi kaleye aktarmaktır.⁹² Askeri yapıda yarım daire şeklinde bir kule kalıntısı bulunmaktadır. Kulenin zemini harç karışımı moloz taş ve toprak dolgu ile oluşturulmuştur. Benzer plana sahip ve zemin kısımları taş ve toprakla doldurulmuş kule örnekleri, Harpasa⁹³ ve Orthosia⁹⁴'daki Bizans kalelerinde karşımıza çıkmaktadır. Mastaura'nın doğusunda yer alan Anineta'daki Bizans Kalesi⁹⁵'nin korunmuş kalıntıları da mimari özellikleri bakımından askeri yapıya benzemektedir. Nitekim Nazilli bölgesindeki bu kale kentlerin savunma mimarisinin, aynı tarihsel gelişmelerin ve mimari özelliklerin ürünü olduğu görülmektedir. Ayrıca MS 12.-13. yüzyılda Türklere karşı inşa edilmiş Selçuk'taki Keçi Kalesi⁹⁶, Antiockheia ad Maeandrum⁹⁷, Alabanda⁹⁸, Myus⁹⁹, Kuşadası Kadikalesi¹⁰⁰ ve Manisa'da bulunan kale yapıları da mimari açıdan askeri yapıyla benzer özelliklere sahiptir.¹⁰¹

Sonuç olarak Mastaura topraklarında yer alan kulenin hem analogik karşılaştırma örnekleri hem de mimari işçilik ve teknik özellikleri açısından Helenistik Dönem'e tarihlenmesi gerektiği belirlenmiş olup, kent kırsalında güvenlik ve kontrolü sağlamak amacıyla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kuleyi önemli kılan en gerçekçi özelliği, Mastaura'nın savunma sistemleri üzerine bugüne kadar yapılan araştırmalarda kentin Helenistik Dönem savunmasıyla ilişkili olduğu belirlenen ilk askeri yapı olmasıdır. Ayrıca kulenin kuzeyinde yer alan ve kule ile bağlantılı olan harçlı duvar, kulenin iki evreli bir kullanıma sahip olduğunu, yani Geç Antik Çağ'da kullanıldığını kanıtlaması açısından önemlidir. Kent territoryumunda tespit edilen bir diğer yapı ise Orta Çağ mimari özellikleri gösteren Bizans askeri yapısıdır. Yaptığımız incelemelere göre bu yapı, MS 12.-13. yüzyıla tarihlenen Mastaura Bizans Kalesi ile aynı mimari özelliklerde tasarlanmış ve muhtemelen kaleye bağlı küçük ölçekli bir karakol olarak inşa edilmiştir. Her iki askeri yapının da temel amacı ait oldukları idari merkezleri olası tehlikelere karşı ikaz etmek, haber ulaştırmak ve güvenliği sağlamaktır.

Kaynakça

- AKARCA, A., 1998. *Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- AKDENİZ, E. – AKKURNAZ, S., 2018. *Latmos*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

⁹² Duman, 2015: 232 vd.; Duman, 2017: 14.

⁹³ Debord – Varinlioğlu, 2010: 43-46, fig. 50. Kaledeki koruma ve onarım çalışmaları örnekleri için bkz. Yaşar, 2023: 693-694, Res. 14.

⁹⁴ Blondeau, 2010: 335-339; Akkurnaz, – Üreten, 2021: 156-157, Lev. 54, Res. 21-22.

⁹⁵ Akkurnaz, 2021: 107-108, Lev. 29, Res. 21-22.

⁹⁶ Tok, 2016: 249-275.

⁹⁷ Soner, 2017: 139-153.

⁹⁸ Akkurnaz, 2017: 6-7, Foto. 3-4.

⁹⁹ Müllle-Wiener, 1961: 9-14.

¹⁰⁰ Mercangöz, 2012: 403-414.

¹⁰¹ Foss, 1982: 151-152.

- AKKURNAZ, S., 2017. "Antik Dönem Sonrası Alabanda" Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, Aydın 2014.
- AKKURNAZ, S., 2020. "Mastaura Antik Kenti". *Arkeoloji ve Sanat*, 165, ss. 41-62.
- AKKURNAZ, S., 2021. "Anineta Antik Kenti", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Yusuf Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 91-120.
- AKKURNAZ, S., 2022a. "2020 Yılı Mastaura Antik Kenti Arkeolojik Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3, ss. 151-171.
- AKKURNAZ, S., 2022b. "Nazilli'nin Antik Kentleri ve Bölgenin Kültürel Önemi", *Kurtuluşunun 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Nazilli*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Tuncay E. Sepetçioğlu – Arzu Özver, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss. 47-64.
- AKKURNAZ, S., 2022c. "Mastaura Amphitiyatrosu'nda Yapılan Arkeolojik Çalışmalar", *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 25-49.
- AKKURNAZ, S., 2022d. "Mastaura Antik Kenti'nde Yapılan Arkeolojik Çalışmalar". *Lycus Dergisi*, 6, ss. 99-125.
- AKKURNAZ, S. – ÜRETEN, H., 2021. "Orthosia Antik Kenti", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Ed. Sedat Akkurnaz – Yusuf Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 145-169.
- ARTHUR, P. 2006. *Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis (Pamukkale)*, Ege Yayınları, İstanbul.
- AŞKIN, E., 2010. "Korykos'un (Dağlık Kilikia) Hellenistik Dönemi Üzerine Gözlemler / Observations on The Hellenistic Period of Korykos (Rough Cilicia)", *Tüba-Ar*, 13, ss. 77-89.
- AYÖNÜ, Y., 2009. "Dördüncü Haçlı Seferi'nin Batı Anadolu'nun Türkleşme Sürecine Etkisi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 24 / 1, ss. 5-20.
- AYÖNÜ, Y., 2015. "İslam ve Bizans Kaynaklarına Göre Antiokheia Savaşı". *Ege ve Balkan Araştırmaları*, 1, ss. 1-12.
- BARNES, H. – WHITTOW, M., 1993. "The Oxford University / British Institute of Archaeology at Ankara Survey of Medieval Castles of Anatolia (1992): Mastaura Kalesi: Preliminary Report and New Perspectives", *Anatolian Studies*, 43, ss. 117-135.
- BARNES, H. – WHITTOW, M., 1994. "The Oxford University / British Institute of Archaeology at Ankara Survey of Medieval Castles of Anatolia (1993): Yılanlı Kalesi: Preliminary Report and New Perspectives", *Anatolian Studies*, 44, ss. 187-206.
- BIRKENMEIER, J. W. 2002. *The Development of the Kommenian Army 1081-1180*, 5, Brill, Boston.

- BLONDEAU, V., 2010. "Orthosia, La Forteresse Byzantine", *Cites de Carie: Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquite*, Ed.: Pierre Debord – Ender Varinlioğlu, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, ss. 335-339.
- BÜYÜKÖZER, A., 2022. "Knidos ve Ionia Rönesansı", *Tüba-Ar*, 30, ss. 65-89.
- BÜYÜKÖZER, A. 2023. "Geländemauer, Limen Kleistos ve Hekatomnos Hanedanlığı Dönemi Liman Kentlerinin Savunma Stratejisine Bir Bakış", *Anadolu / Anatolia*, 49, ss. 31-56.
- CROW, J. 2017. "Fortifications", *The Archaeology of Byzantine Anatolia*, Ed.: P. Niewöhner. Oxford University Press, New York, ss. 90-108.
- ÇELİK, A., 2022. "Mastaura ve Çevresinin Floristik Özellikleri", *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 361-382.
- ÇEVİK, N. – PIMOUGUET-PEDARROS, I., 2005. "Kelbessos Dans Le Beydağ. Un Peripolion Sur Le Territoire De Termessos De Pisidia: Resultats Preliminaires", *Anatolia Antiqua*, XXIII, ss. 439-447.
- ÇEVİK, N. – PIMOUGUET-PEDARROS, I., 2011. "Le systeme defensif de Myra-Andriake", *AA*, XIX, ss. 303-319.
- ÇEVİK, N. – BULUT, S., 2007. "The Belen and Kelbessos Farmsteads with Towers on the Border of Pisidia-Lycia and Some Thoughts on Security in the Countryside", *Adalya*, 10, ss. 105-130.
- ÇİDEM, M., 2022a. "Mastaura'dan Bezemeli İki Mimari Blok", *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 97-114.
- ÇİDEM, M., 2022b. "Mastaura Antik Kenti Su Sistemleri Üzerine İlk Gözlemler", *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 149-171.
- ÇORBACIOĞLU, Y., 2021. "Kuzey Karia'daki Savunma Yapıları: Beğerli Kalesi, Teke Kale ve Hasanlar Kulesi", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Yusuf Çorbacioğlu. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 205-218.
- ÇÖRTÜK, U. 2020. "Pladasa Kenti Savunma Mimarisi Üzerine Gözlemler". *Arkeoloji Dergisi*, 25, ss. 99-116.
- ÇÖRTÜK, U. – ÖĞÜL, E. Ö. 2011. "A Study on the Defence Architecture of Northern Caria Harpasos (Akçay) Valley: Kıztaşı and Beyerli Fortresses", *Arkeoloji Dergisi*, 16, ss. 101-130.
- DEBORD, P. – VARİNLİOĞLU, E. 2010. "Harpasa, La Forteresse Byzantine", *Cites de Carie: Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquite*, Ed.: Pierre Debord – Ender Varinlioğlu, Presses Universitaires de Rennes, Rennes.
- von DIEST, W. 1913. *Nysa ad Maeandrum nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909*, G. Reimer Berlin, 1913.

- DUMAN, B. 2015. "Tripolis'teki Geç Bizans Kalesi", *Mustafa Büyükkolancıya Armağan*, Ed.: Celal Şimşek – Bahadır Duman – Erim Konakçı, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 229-245.
- DUMAN, B. 2017. "Tripolis'in Yeri, Önemi ve Kısa Tarihi", *Tripolis ad Maeandrum I / Tripolis Araştırmaları*, Ed.: Bahadır Duman, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 1-16.
- DURUGÖNÜL, S. 1995. "Kilikia Kulelerinin Tarihteki Yeri", *Arkeoloji Dergisi*, 3, ss. 197-202.
- ERCAN, Ö. A., 2022. "Nazilli (Mastaura) Yer Yapısı İle Oluşumu, Yapılaşmada Kullanılan Taşlar", *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 173-199.
- ERDOĞRU, A. – BIYIK, Ö. 2015. *T.T 0001/1 M. Numaralı, Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- ERGİN, G. 2013. *Anadolu'da Roma Hakimiyeti*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- MARSDEN, E. W., 1969. *Greek and Roman Artillery (Historical Development)*, Oxford University Press, London.
- FOSS, C. – WINFIELD, D. 1986. *Byzantine Fortifications: An Introduction*, 22, University of South Africa, Pretoria.
- FOSS, C., 1979. "Late byzantine fortifications in Lydia", *Jahrbuch der Osterreichischen Byzanzistik Graz*, 28, ss. 297-320.
- FOSS, C., 1982. "The Defenses of Asia Minor Against the Turks", *Greek Orthodox Theological Review*, 27, ss. 145-205.
- FOSS, C., 1996. *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*, Routledge, Variorum.
- GEORGES PACHYMERES, *Relations Historiques I – Livres I-III, Relations Historiques II – Livres IV-VI*, Ed. A. Failler, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXIV/1-2*, Societe d'edition "Les Belles Lettres", Paris, 1894.
- GIESE, J. – RUPPE, U. – SCHNEIDER, P. I. – SCHNELLE, M., 2016. "Überlegungen Zur Systematischen Beschreibung und Präsentation", *Ancient Fortifications I*, Ed.: S. Müth, I. P. Schneider, M. Schnelle – P. D. De. Staebler, Oxbow Books, Oxford, ss. 40-60.
- GREGORY, T. E., 2007. *Bizans Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- G. PLINIUS SECUNDUS, *Plin. Nat.* (= G. Plinius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X, Maa. London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- HAMILTON, W. J., 1842. *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of Their Antiquities and Geology I-II*, Murray, London.

- HENRY, O. – KARLSSON, L. – BLID, J., 2011. “Labraunda 2010. A Preliminary Report on the Swedish Excavations”, *OpAthRom*, 4, ss. 19-67.
- HIEROCLES, Hierocl. *Syn.* (= Hierocles, *Synekdemos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Synekdemos*. With an English translation by A. Burckhardt, Leipzig 1893 (The Loeb Classical Library).
- ADAM, I. 2017. “Rural Settlements”, *The Archaeology of Byzantine Anatolia*, Ed. P. Niewöhner, Oxford University Press, New York, ss. 82-89.
- İREN, K. – GÜRBÜZER, M., 2005. “Didyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2004 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüze Araştırması”, *Tüba-Ar*, 4, ss. 7-32.
- KALKAN, A., 2022. “Mastaura’nın Kırsal Yerleşim Dokusu ve Geçim Stratejisine Etnoarkeolojik Bakış”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 307-342.
- KARDAŞLAR, U. – ÇORBACIOĞLU, Y., 2022. “Mastaura Antik Kenti Bizans Dönemi Mimarisi”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 51-72.
- KARLSSON, L., 1993. “Thoughts about fortifications in Caria from Maussollos to Demetrios Poliorketes”, *Revue des Études Anciennes*, 96 / 1-2, ss. 141-153.
- KIRCA, E. D. O., 2015. “Karya Khersonesosu’nda (Pera) İki Tip Kale/Kale Yerleşimi”, *Tüba-Ar*, 18, ss. 125-141.
- KIZGUT, İ., 2017. “Antalya Tahtalı Dağ Çevresi Yerleşimlerine İlişkin Yeni Bulgular ve Öneriler”, *Cedrus*, V, ss.199-215.
- KONECNY, A. L., 1997. *Hellenistische Turn Gehofen Zentral Und Ost Lykien*. Wien.
- KONECNY, A. L., – Ruggendorfer, P., 2014. “Alinda in Karia: The Fortifications”, *Hesperia*, 83 / 4, ss. 709-746.
- KOUROUNIOTIS, K., 1922. “Μάσταυρα”. *Ελληνικαι ἀνασκαφαι ἐν Μικρά Ασια, Αρχαιολογικοῦ Δελτίου*.
- LAUFER, E., 2010. “Pednelissos, Sillyon, Adada: Römische-Stadtmauern und kilikische Piraten”, *Byzas*, 10, ss. 165-193.
- LAUMONIER, A., 1936. “Archeologie Carienne”, *BCH*, 60, ss. 286-335.
- MARTIN, R., 1965. *Manuel D’architecture Grecque, I. Materiaux Et Techniques*, Picard, Paris.
- MCNICOLL, A. W., 1997. *Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates*, Clarendon Press, Oxford.
- MERCANGÖZ, Z., 2012. “Kuşadası, Kadıkalesi (Anaia)”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, Ed.: A. Çilingiroğlu – Z. Mercangöz – G. Polat, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, ss. 403-414.

- MITCHELL, S., 2016. *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*. Çev.: Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- MÖREL, A., 2017. “Dağlık Kilikia Bölgesi’nde Bir Kırsal Yerleşimin Gelişimi: Çatiören Örneği”, *Olba*, XXV, ss. 381-420.
- MULLE-WIENER, W., 1961. “Mittelalterliche Befestigungen im südlichen Ionien”, *IstMitt*, 11, ss. 5-122.
- MÜTH, S. – LAUFER, E. – BRASSE C., 2016. “Symbolische Funktionen”, *Ancient Fortifications I*, Edt.: S. Müth, I. P. Schneider, M. Schnelle, – P. D. De. Staebler, Oxbow Books, Oxford, ss. 126-158.
- NIEWOHNER, P., 2017. “Urbanism”, *The Archaeology of Byzantine Anatolia*, Ed. Philip Niewöhner, Oxford University Press, New York, ss. 39-59.
- NOLLE, J., 2016. “Beiträge zur kleinasiatischen Münzkunde und Geschichte: 12. Mastaura am Fuße der Mesogis – Überlegungen zu den Patriatraditionen einer wenig bekannten antiken Polis”, *Gephyra*, 13, ss. 49-82.
- NOSSOV, K. S. – DELF, B., 2009. *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC*, Osprey Publishing, New York.
- NÖTH, M., 2019. “Die Hafenfestung von Loryma”, *Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit, Beiträge zu den Surveys in Loryma und Bybassos I*, Ed.: W. Held, Eigenverlag des Archäologischen Seminars der Philipps-Universität, Maburg, ss. 175-295.
- KIRCA, E. D. O., 2015. “Karya Khersonesosu’nda (Pera) İki Tip Kale / Kale Yerleşimi”, *Tüba-Ar*, 18, ss. 125-141.
- ODO OF DEUIL (= *De Profectione Ludovici VII in Orientem*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Journey of Louis VII to the East*, Çev. V. G. Berry – W. W. Norton, Company Press, New York, 1948.
- OSTROGORSKY, G., 1981. *Bizans Devlet Tarihi*, (1. Baskı 1981-8. Baskı 2015), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖZEN, S., 2017. “Kaunos Surları”, *50. Yılında Kaunos / kbid, 50th Anniversary of Caunus / kbid*, Ed.: A. Diler, S. Özen, U. Çörtük, M. Doyran, B. Özen-Kleine, S. Akerdem, N. O. Özer, Y. Say Özer, Bilgin Kültür Sanat, Ankara, ss. 71-93.
- ÖZVER, A., 2022a. “Mastaura Nekropollerine Üzerine Ön Değerlendirmeler”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytakin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 73-96.
- ÖZVER, A., 2022b. “Mastaura Seramik Buluntuları Üzerine Ön Değerlendirmeler”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytakin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 115-140.
- PAKSOY, S., 2023. “Karia’daki Antik Thera Yerleşiminin Arazisinde Hellenistik Bir Rodos Kalesi: Çatalkaya Kalesi”, *Arkeoloji Dergisi*, 31, ss. 95-126.

- PEDERSEN, P. – RUPPE, U., 2016. “The Fortifications at Halikarnassos and Priene: Some Regional Characteristics?”, *Focus on Fortifications*, Edt. R. Federiksen, S. Müth, P. I. Schneider, M. Schnelle, Oxbow Books, Oxford & Philadelphia, ss. 560-580.
- PEIRANO, D., 2004. “Due Rifondazioni die tardo Bizantina in Asia Minore”, *Il Tesoro Delle Citta, Strenna dell’Associazione, Stori della Città*, Anno II, ss. 401-412.
- PESCHLOW-BINDOKAT, A., 2005. *Feldforschungen im Latmos*, Milet III. 6. Berlin.
- PHILO BYZANTIUS, Ph. Byz. Pol. (= Philo Byzantius, *Poliorketika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Greek Aims in Fortifications. With an English translation by A. W. Lawrance. Oxford, 1979.
- PIMOUGUET-PEDARROS, I. – ÇEVİK, N., 2016. “Les Fortifications De Myra Dans La Defense De La Lycie Orientale”, *Ancient Fortifications II*, Ed.: S. Müth – I. P. Schneider – M. Schnelle – P. D. De. Staebler, Oxbow Books, Oxford, ss. 373-383.
- POCOCKE, R., 1745. *A Description of The East, and Some Other Countries: Observations on The Islands of The Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece, And Some Other Parts Of Europe 2*, W. Bowyer, London.
- PRINZING, G., 1998. “Zu den Minderheiten in der Maander-Region während der Übergangsepoche von der byzantinischen zur seldschukisch-türkischen Herrschaft (11. Jh.-Anfang 14. Jh.)”, *Ethnische und religiöse Minderheiten in Kleinasien*, Ed.: P. Herz – J. Kobes, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, ss. 153-177.
- RADT, T., 2010. “Fliehbürg, Festung, Residenz? Die Ruinen auf dem Karasis”, *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen*, Ed.: F. Pirson, J. Lorentzen, P. Schneider – U. Wulf, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 195-217.
- RAMSAY, W. M., 1960. *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ROBERT, J. – ROBERT, L., 1983. *Fouilles d’Amyzon en Carie I*, De Boccard, Paris.
- SAYIN, N. – UZUN, F. – AYSAL, N., 2022. “Mastaura Antik Kenti Yapı Taşları ve Harçların Mineralojisi, Petrografisi ve Potansiyel Kaynak Alanları”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 201-223.
- SCRANTON, R. L., 1941. *Greek Walls*, Harvard University Press, Cambridge.
- SONER, R. H., 2017. “Antiokheia Ad Maeandrum Antik Kenti”, *Humanitas*, 5 / 9, ss. 139-153.
- SOSLU, A., 2019. “Alabanda Payandalı Sarnıç’ta Bulunan Geç Antik Dönem Seramikleri”, *Arkhaia Anatolika*, 2, s. 166-194.

- SOSLU, A., 2020. “Alabanda Payandalı Sarnıç Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 / 72, ss. 485-504.
- SOSLU, S., 2021. *Kremna Antik Kenti Savunma Sistemleri*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın.
- SOSLU, S., 2022. “Mastaura’dan Bir Grup Sikke Işığında Hekate Tapınımları: Kentin Teolojik Kültürüne Bir Katkı”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 247-260.
- SOSLU, S. – DOĞAN, U., 2019. “Morsynos (Dandalaz) Vadisi’nde Bir Kule”, *Phaselis*, V, ss. 283-299.
- STEPHANUS BYZANTINUS, Steph. Byzan. *Ethnica* (= Stephanus Byzantinus, *Ethnica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ethnica*, August Meineke, Bavarian State Library, München, 1849.
- STRABON, Strab. (= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library). Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika)* XII-XIII-XIV, Çev. A. Pekman, İstanbul 2009.
- TALBERT, R. J. A., 2000. *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton University Press, Princeton.
- TAŞKIRAN, M., 2017. *Silyon Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesindeki Konumu*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli.
- TAŞKIRAN, M., 2020. “Pamphylia Ovasında Bir Savunma Kenti: Silyon”, *Silyon Çalışmaları I: Yüzeysel Araştırmaları Işığında Silyon ve Çevresi*, Ed.: Murat Taşkiran, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 1-32.
- TAŞKIRAN, M., 2021. “Phaselis Merkezi Kule”, *Phaselis*, VI, ss. 7-19.
- TEXIER, C., 2002. *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Enformasyon ve Döküman Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- THONEMANN, P., 2011. *The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge.
- TOMLINSON, R. A., 1961. “Emplekton Masonary and Greek Structura”, *JHS*, 81, ss. 133-140.
- USMAN ANABOLU, M., 1993. “Les remparts de Kedreai”, *Fortifications et défense du territoire en Asie Mineure occidentale et méridionale*, *Revue des Études Anciennes*, 96, ss. 237-242.
- ÜRETEN, H., 2005. “Bir Grup Sikke Işığında Mastaura Kenti Tanrı ve Kültürleri”, *Çankaya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi*, 4, ss. 129-142.
- ÜRETEN, H., 2022a. “III. Gordianus’un Mastaura’daki Sikkeleri”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu

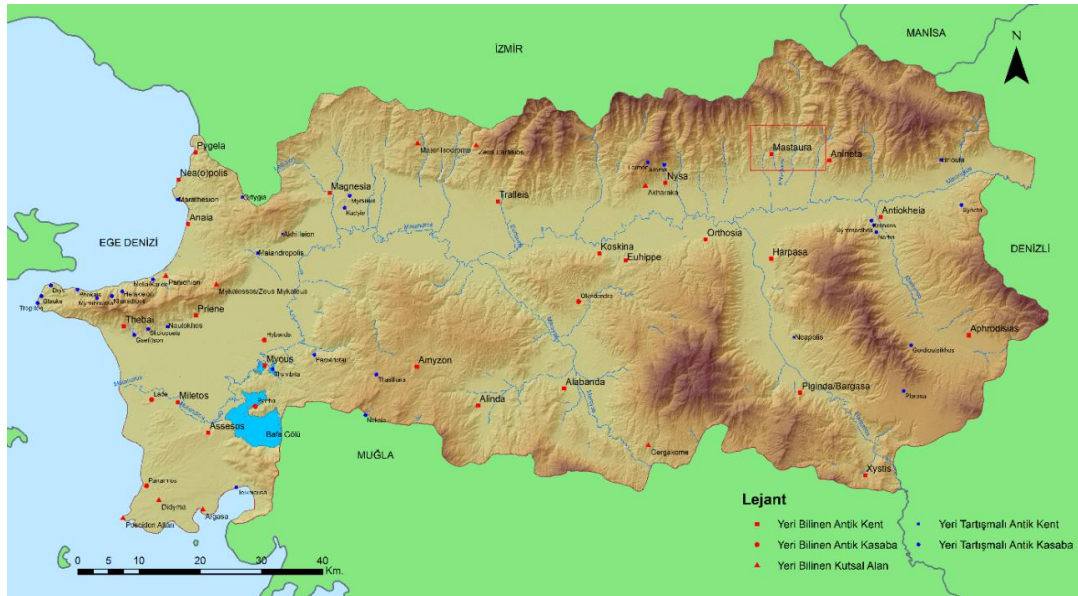

- Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 261-280.
- ÜRETEN, H., 2022b. “İmparator I. Philippus Dönemi Mastaura Sikkeleri”, *Disiplinler Arası Çalışmalarla Mastaura Antik Kenti*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Arzu Özver – Aytekin Kalkan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 281-294.
- ÜRETEN, H., 2022c. “Nazilli ve Çevresinin Eskiçağ Tarihi”, *Kurtuluşunun 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Nazilli*, Ed.: Sedat Akkurnaz – Tuncay E. Sepetçioğlu – Arzu Özver, Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss. 29-46.
- VITRUVIUS, *Vitr. de Arch.* (= Vitruvius, *De Architectura*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York, 1931-1934 (The Loeb Classical Library). Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (Çev. S. Güven), İstanbul, 1998.
- WHITTOW, M., 1994. “Anadolu Orta Çağ Kaleleri Etüdü Birinci Sezonu (1992): Mastaura Kalesi”, *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, ss. 559-570.
- YAŞAR, A., 2023. “Harpasa Antik Kenti ve Yakın Çevresinden Antik Döneme Ait Taş Onarımları”, *Tarih Gelecek ve Dergisi*, 9 / 3, ss. 682-696.

Ekler

Resim 1: Mastaura antik kenti.

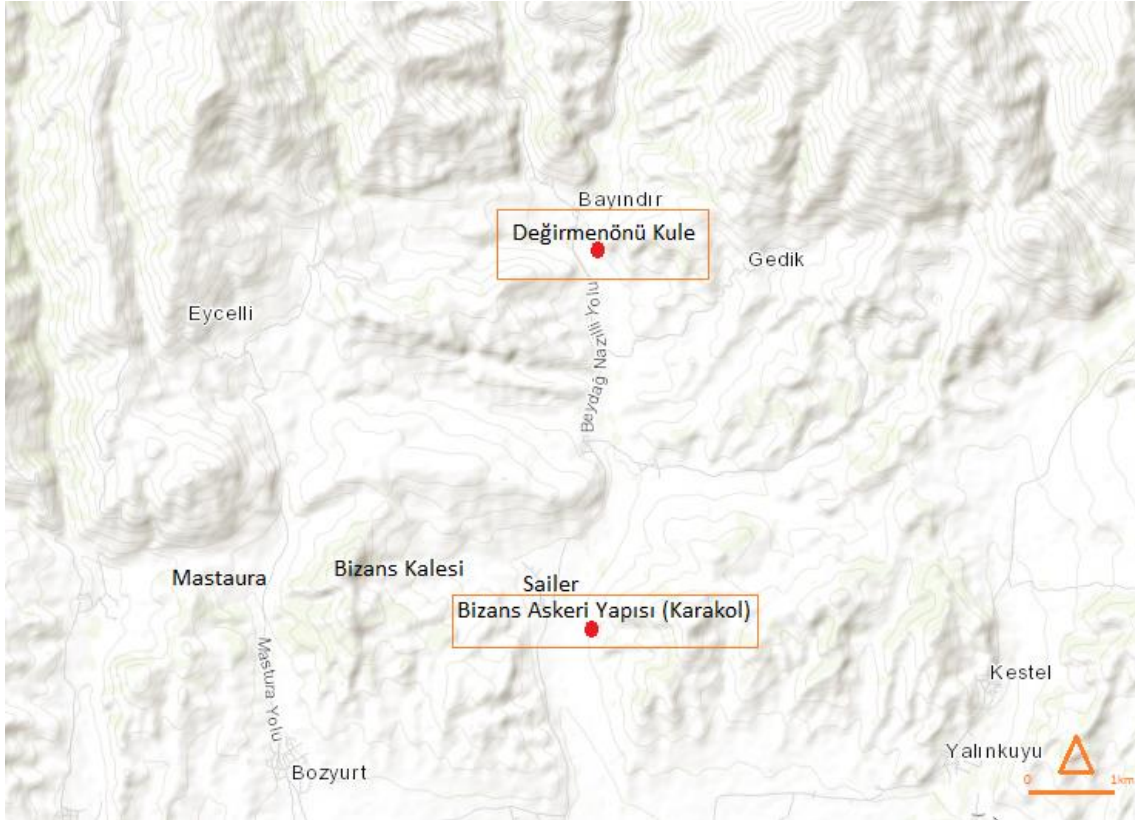
Resim 2: Karia Bölgesi ve Mastaura antik kenti.

Resim 3: Mastaura Bizans kalesi, jeomorfolojik yapısal bozulmalar.

266

OANNES
6 (1)

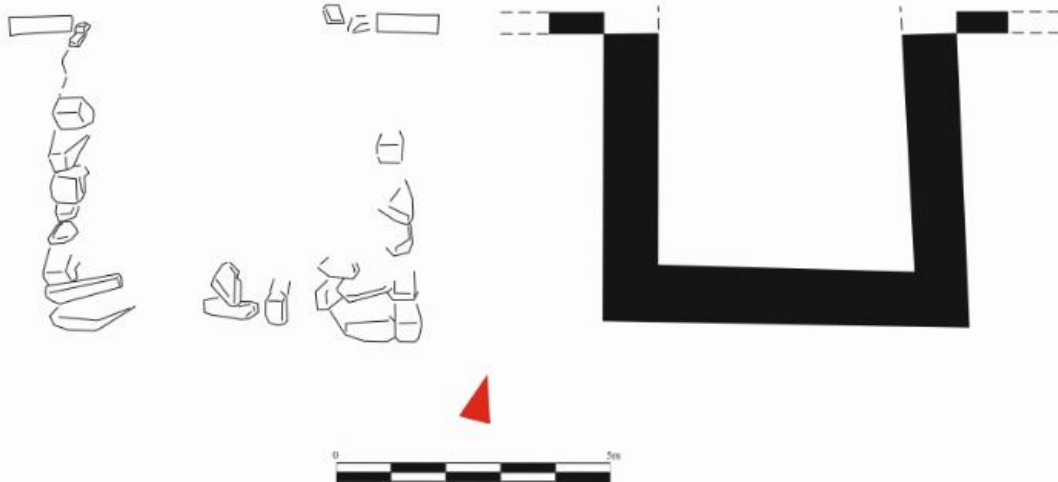
Resim 4: Değirmenönü, Kule mevki ve Sailer, Bizans askeri yapısı (karakol) mevki.

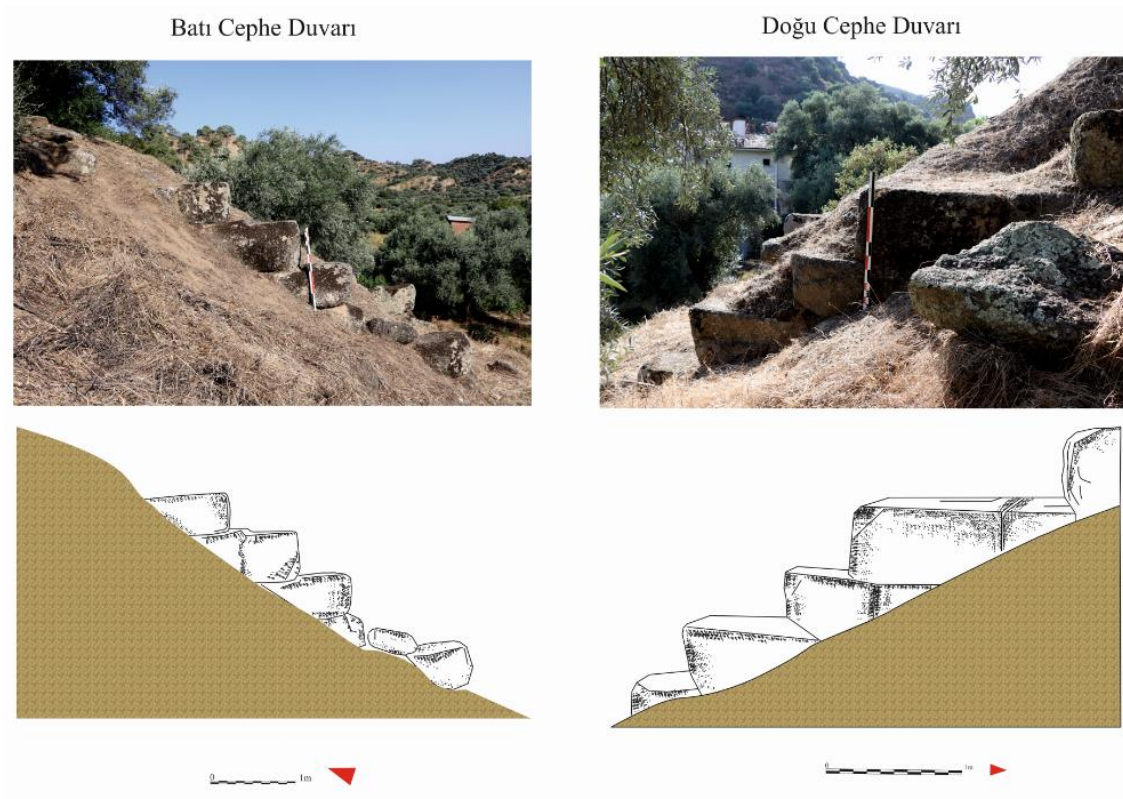
Resim 5: Değirmenönü Kule.

Resim 6: Kule'nin bulunduğu Mergen Çayı'nın Lydia (solda) ve Karia (sağda) bölgelerindeki güzergahı.

Resim 7: Değirmenönü Kule, plan.

Resim 8: Değirmenönü Kule, batı ve doğu duvarları.

Resim 9: Değirmenönü Kule, cepheden görünüm ve atkı bloğu kullanımı.

Resim 10: Değirmenönü Kule, atkı bloğu kullanımı.

Batı

Doğu

Resim 11: Değirmenönü Kule, batı ve doğu uzantılı duvara ait bloklar.

Resim 12: Değirmenönü Kule, Geç Antik Çağ duvar kalıntısı.

Resim 13: Sailer Bizans askeri yapısı, kuzey duvarın batıdan görünümü.

Resim 14: Sailer Bizans askeri yapısı, kuzey duvar görünüm.

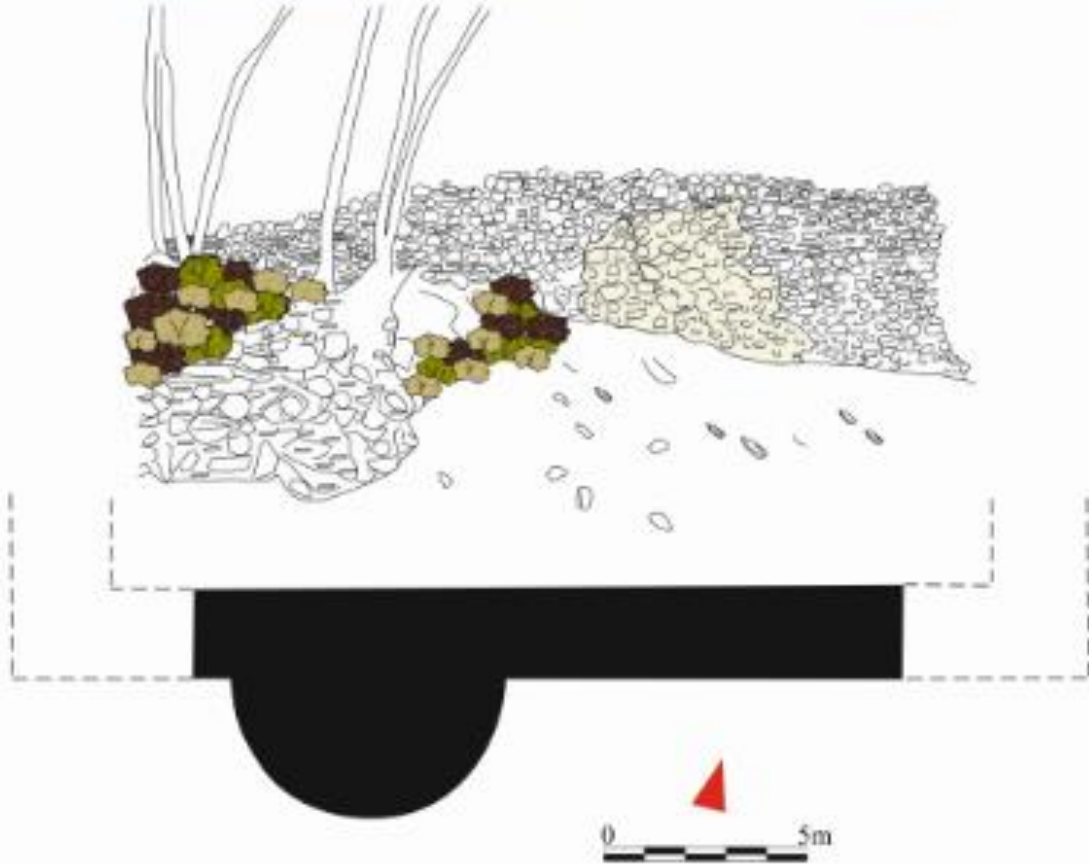
Resim 15: Sailer Bizans askeri yapısı, kuzey duvardaki kademeli yükselişin görünümü.

Resim 16: Sailer Bizans askeri yapısı, kule.

274
OANNES
6 (1)

Resim 17: Sailer Bizans askeri yapısı, kuzey duvar ve kule ile plan.